

PŘÍSPĚVEK KE GOTICKÝM NÁSTĚNNÝM MALBÁM DOCHOVANÝM V PODKROVÍ KOSTELŮ V JIHOZÁPADNÍCH ČECHÁCH

ONDŘEJ FAKTOR

V interiérech některých středověkých objektů se lze setkat s nástěnnými malbami, které jsou v nejvyšších partiích zdi destruované po obvodu stropu nebo klenby. K těmto poškozením došlo obvykle při sekundárním snižování stropu či při vyzdění klenby v mladším období. Třebaže malířská výzdoba v horních partiích kvůli tomu utrpěla, její poškození nám dnes napovídá o výšce původního stropu, a tím umožňuje lépe poznat původní strukturu stavby před novějšími úpravami.¹⁾ V řadě takto upravených objektů se nejvyšší část výzdoby stěn ocitla nad novou klenbou či stropem.²⁾ Na kostelních půdách tak nemusíme najít jen obvyklé harampádí, pavučiny, suť a stržené střešní tašky, nýbrž také doklady původní výmalby spojené bezprostředně s architekturou, její původní existencí, provozem a výzdobou. Několik takových maleb dochovaných mezi klenbou a střechou známe i díky jejich publikování na Slovensku a v Rakousku.³⁾ Nicméně příkladům na našem území nebyla dosud věnována patřičná pozornost.⁴⁾

Pozoruhodnou koncentraci hned několika kostelů s takto umístěnými fragmenty malířské výzdoby najdeme na jihozápadu Čech v bezprostředním okolí Klatov, Horažďovic a Strakonice na bývalém panství pánů z Čachrova, pánů ze Stěžiměře, Koců z Dobrušky a Švihovských z Rýzmburka. V této skupině kostelů v jihozápadních Čechách se nejstarší doklad takto umístěné výzdoby nalézá v kostele sv. Václava v Čachrově, který vznikl před rokem 1352, kdy se prvně připomíná.⁵⁾ K jeho

Obr. 1: Čachrov (okres Klatovy), kostel sv. Václava, severní strana půdního prostoru nad klenbou lodi, fragmenty gotické malby kolem zazděného okna (všechny snímky autor).

širší obdélné, původně plochostropé lodi se přes lomený vítězný oblouk pojí drobný pětiboký presbytář, jehož figurální výmalbu společně s malbami uvnitř vítězného oblouku a na severní stěně lodi odkryl a restauroval v roce 1941 Jiří Jelínek.⁶⁾ Malby vytvořili patrně dva umělci v 60.–70. letech 14. století, kdy byl patronem kostela a majitelem zdejší tvrzi Vilém z Čachrova, předek rytířů Kanických z Čachrova, a mimo jiné patron kostelů v Křištíně a Hradešicích, o nichž bude ještě řeč.⁷⁾ Část scény zachycující Zápas sv. Jiří s drakem na severní straně lodi byla zřejmě

Obr. 2: Křištín (okres Klatovy), kostel sv. Matouše, východní strana půdního prostoru lodi mezi gotickým a barokním stropem, fragment nástěnných maleb, zleva sv. Dorota, sv. Kateřina (?), Panna Maria pod křížem, Kristus na kříži, kolem roku 1500.

Obr. 3: Křištín, kostel sv. Matouše, východní strana půdního prostoru lodi mezi stropy, zleva světec (sv. Prokop?) – překresba fragmentů nástěnné malby, zleva: sv. Dorota, sv. Kateřina (?), Panna Maria pod křížem, Kristus na kříži, sv. Jan Evangelista pod křížem, sv. Barbora, sv. Voršila, sv. biskup, světec či světice (sv. Bartoloměj?), kolem roku 1500 (všechny kresby O. Faktor).

Obr. 4: Křištín, kostel sv. Matouše, východní strana půdního prostoru lodi mezi stropy, fragment nástěnné malby Panny Marie a Krista na kříži, kolem roku 1500.

Obr. 5: Křištín, kostel sv. Matouše, východní strana půdního prostoru lodi mezi stropy, fragment nástěnné malby světce, kolem roku 1500.

až v průběhu 15. století překryta postavou sv. Kryštofa s Ježíškem.⁸⁾ Zároveň část Kryštofovy postavy byla o málo později, patrně na počátku v 16. století, přezděna kápí žebrové klenby, která nahradila původní dřevěný strop. Dnes je na stěně patrné pouze rameno světce, na němž klečí Ježíšek, jehož hlava je též pohlcena klenbou. V podkroví lodi nad klenbou se hlavy obou aktérů ani jiné části této malby bohužel nedochovaly; zdá se, že je zcela pohltila klenební kápě. Pouze se tu mezi kápečmi na původní

omítce na koruně zdiva severní strany lodi objevuje modré pozadí ze svrchní části staršího svatojiřského obrazu a červeně malovaný rám lomeného okna, dnes zazděného a zakrytého výběhem klenby. Zbylé části obvodových stěn lodi přesahující na půdu jsou zbaveny omítky, a tak tu jiné stopy po výzdobě nenajdeme.

Zmíněný Vilém z Čachrova je k roku 1378 jmenován také coby patron kostela sv. Matouše v nedalekém Křištíně, v jehož podstřeší přetrvaly figurální malby z doby kolem roku 1500.⁹⁾ V 15. a 16. století ves patřila Střeziměřským z Lub, resp. Ježovským z Lub a na Střeziměři, jejichž předci pocházeli z rodu pánů z Čachrova,¹⁰⁾ a kteří patrně kolem roku 1500 objednali výzdobu křištinyho kostela. Čtvercová plochostropá loď kostela vznikla patrně v polovině 13. století. K ní byl nejpozději o sto let později přes lomený vítězný oblouk připojen gotický pětiboce zakončený presbytář, na jehož klenbě a také na východní straně lodi odkryl Jiří Jelínek roku 1940 figurální malby z doby kolem roku 1500.¹¹⁾ Dřevěný strop lodi kostela sv. Matouše byl v souvislosti se stavbou nového krovu asi ve 2. polovině 18. století o jeden metr snížen, tím pádem se nad ním ocitla původní malířská výzdoba vrchních partií všech stěn lodi.¹²⁾ Staré zastropení nebylo sneseno, čili reliktů maleb se nalézají v partii stěn v nízké a špatně přístupné mezeře mezi oběma stropy. O malbách na východní straně půdního prostoru, které byly před snížením stropních trámů kdysi vidět nad vrcholkem triumfálního oblouku směrem do lodi, se vědělo již koncem 19. stole-

tí.¹³⁾ Malby nebyly sice nikdy zabíleny, nicméně při osazování nového stropu došlo k jejich poničení vložení nosných trámů do zdiva. Čitelnost maleb navíc ztěžuje nános prachu, pavučin a komplikovaný pohyb v metr vysoké mezeře mezi původním a sníženým stropem.

Přímo nad vrcholkem triumfálního oblouku dominoval Kristus na kříži. Dochoval se Ježíšův útlý trup, pravá zakrvácená paže, kus levé ruky a poškozená hlava skloněná k pravému rameni; zbytek je zničen stropním

trámem. Z asistenčních postav Panny Marie a sv. Jana pod křížem přestály jen zlomky hlav. Na tomto pohledově exponovaném místě namalované kánonové Ukřižování v podstatě suplovalo nákladnější dřevěné Kalvárie aplikované obvykle na břevnu přetínajícím triumfální oblouk. Doprovodné figury světců a světic namalované po stranách kříže se nezachovaly bohužel o nic lépe než Ukřižování. Na druhou stranu dobře dochované jsou dvě detailně propracované biskupské berly se zdobnými kurvaturami v rukou dvou světců. Jeden z nich, který je umístěn zcela vlevo v blízkosti severozápadního koutu půdy, je zřejmě prostovlasý.¹⁴⁾ Část jeho svatozáře je zničena trhlinou zdiva. Druhý, který stojí na opačné straně ve skupině postav po levici kříže, má na hlavě mitru.¹⁵⁾ Následuje široká trhlina zdiva a za ní světec stojící na samém okraji skupiny při jihozápadním koutu. Je vybaven velikým nožem nebo sečnou zbraňí zvanou malchus. Pokud by šlo o nůž, můžeme uvažovat o sv. Bartoloměji, pokud jde o sečnou zbraň, byla by spíše popravčím nástrojem některého mučedníka. V ploše mezi levicí Krista a světcem charakterizovaným berlou a mitrou zaznamenáme atributy věže, šípů a palmové ratolesti, které pozvedaly zčásti dochované svaté panny mučednice – sv. Barbora a Voršila. V protější skupině po pravici Krista stála s mečem zřejmě sv. Kateřina a za ní s květinami (v zaniklém košíčku) sv. Dorota. Hlavy těchto panenských princezen krásily koruny s výraznými listy a dlouhými hroty, jaké tentýž malíř (nebo dílna) uplatnil také na malbách v presbytáři křištínského kostela a v kostelech v blízkých Lubech a Štěpánovicích.

Stejný typ koruny se vyjímá na hlavě plavovlasého, vousatého a v tmavém šatu oděného panovníka, jenž se na hnědáku ubírá zleva doprava na protější západní straně půdy křištína-

Obr. 6: Křištín, kostel sv. Matouše, východní strana půdního prostoru lodi mezi stropy, fragment nástěnné malby sv. Voršily a sv. Biskupa, kolem roku 1500.

Obr. 7: Křištín, kostel sv. Matouše, západní strana půdního prostoru lodi mezi stropy, fragment nástěnné malby nejmladšího a prostředního (dole) krále ve scéně Přijezd a Klanění tří králů, kolem roku 1500.

Obr. 8: Křištín, kostel sv. Matouše, západní stěna půdního prostoru lodi mezi stropy – překresba fragmentů nástěnné malby *Příjezd a Klanění tří králů*, zleva: nejmladší, prostřední král na koni, anděl, betlémská hvězda a chýše, kolem roku 1500.

Obr. 9: Křištín, kostel sv. Matouše, západní strana půdního prostoru lodi mezi stropy, fragment nástěnné malby prostředního krále ve scéně *Příjezd a Klanění tří králů*, kolem roku 1500.

Obr. 10: Křištín, kostel sv. Matouše, západní strana půdního prostoru lodi mezi stropy, fragment nástěnné malby anděla ve scéně *Příjezd a Klanění tří králů*, kolem roku 1500.

ského kostela. Vladař byl bezpochyby součástí Jízdy tří králů do Betléma, jak to známe z celé řady dalších příkladů.¹⁶⁾ Muž na koni, jehož šíjí poškozuje výrazná prasklina zdiva, drží v pravici žlutou, tzn. zlatou nádobu na myrhu či kadidlo určené jako dar narozenému Kristu. Levicí ukazuje na hvězdu, která září o něco vpravo nad střechou betlémské chýše. Pod střechou seděla Bohorodička s dítětem – bohužel dochoval se jen vršek Mariina nimbu.¹⁷⁾ Mezi plavovlasým králem a betlémskou hvězdou rozeznáme torzo anděla, na jehož perutích se uplatňují světlý okr a modř. Na levém okraji západní stěny přijíždí na bělouši mladý král s tmavými dlouhými vlasy. Oděný je ve světle okrový šat a v levici pozvedá rozměrné ciborium určené na dar pro Ježíška.¹⁸⁾ Dá se předpokládat, že nejstarší z trojice králů poklekal před Ježíškem a odevzdával mu jako dar zlato. Bohužel omítka i s malbou v místě předpokládaného klečícího krále je nenávratně zničena.

Na jižní boční stěně podkroví se na zbytcích opadané omítky ukazují nepatrné zlomky andělských perutí a pozounu, z čehož usuzujeme, že zde byl vyjeven Poslední soud s anděly, kteří troubením probouzel mrtvé. Dá se předpokládat, že níže v lodi mladší nátěry doposud skrývají zbylou část jistě monumentálního výjevu s Kristem Soudcem a přímluvci. Situování tohoto eschatologického námětu na boční stěnu kostelní lodi bylo hlavně od 14. do raného 16. století obvyklé, neboť zde nápadně před zraky věřících naplňoval hlavně didaktickou,

resp. moralistní úlohu – zpravidla s detailním vyobrazením pekelných muk jako jakési varovné *memento mori* ustavičně a inspirativně připomínal věřícím druhý příchod Syna člověka na zem a jeho přísný soud. Na protější severní straně lodi, tedy tradičně proti vchodu, byla namalována rozměrná postava sv. Kryštofa, který nesl Ježíška.¹⁹⁾ Napovídá tomu na severní straně půdního prostoru mezi trámy dochovaný veliký žlutý nimbus a zelené listí. To v souladu se zněním legendy a v souhlasu s řadou paralelních vyobrazení jistě obrůstalo hůl, o níž se sv. Kryštof opíral při brodění dravou řekou.²⁰⁾

Třebaže zlomky maleb na půdě nebyly nikdy zabíleny ani přemalovány a nedošlo k jejich poničení ani při nedávné výměně střechy,²¹⁾ vyžaduje si jejich stav zásah restaurátora, zejména zpevnění omítky, fixaci barevné vrstvy, aby se zamezilo dalšímu chátrání, a odborné očištění, aby se zlepšila čitelnost scén. Ačlov jsou malby na půdě poničené a výzdoba lodi a presbytáře kostela sv. matouše zatím není odkryta kompletně, lze tvrdit, že malby provedené malířem či spíše dílnou zde v Křištíně, Lubech a Štěpánovicích mají v kontextu srovnatelných památek na venkově májí poměrně dobrou výtvarnou úroveň.²²⁾ Ta vyniká mimo jiné ve světelně-barevné modelaci, relativně dobře zachované na Kristových pažích na výjevu Ukřižování na půdě.²³⁾ Blízkou formální paralelu představují pozdně gotické malby v kostele sv. Petra a Pavla ve Žluticích (kol. 1500), v kapli sv. Barbory ve františkánském klášteře v Plzni (1475–1480), v kapli téhož zasvěcení při kostele Všech svatých v Horšově (1489), v mariánské kapli kostela sv. Apolináře v Horšovském Týně (kol. 1500)²⁴⁾ a v kostele Panny Marie v Myslivi u Horažďovic (kol. 1500).²⁵⁾

V blízkosti uvedených Horažďovic se nacházejí vesnice Hradešice a Nezamyslice, kde se na zdech pod krovky tamních kostelů objevují další fragmenty maleb středověkého původu, které zdobily interiéry kostelních lodí před jejich druhotným zaklenutím. Hradešice jsou pramenně zmíněny roku 1353, kdy tamní kostel sv. Jiljí, který je dnes zasvěcen Proměnění Páně, obdarovala paní Herka, vdova po Buškovi z Velhartic.²⁶⁾ V 70.–90. letech nebyl

Obr. 11: Křištín, kostel sv. Matouše, jižní strana půdního prostoru lodi mezi stropy, fragment nástěnné malby andělů patrně ve scéně Posledního soudu, kolem roku 1500.

Obr. 12: Křištín, kostel sv. Matouše, jižní strana půdního prostoru lodi mezi stropy, fragment nástěnné malby andělů patrně ve scéně Posledního soudu, kolem roku 1500.

patronem kostela nikdo jiný než Vilém z Čachrova, výše zmiňovaný majitel Čachrova a Křištína.²⁷⁾ Po husitských válkách ves náležela k panství hradu Rabí v majetku Švihovských z Rýzmburka, a posléze připadla do panství Nalžovy.²⁸⁾ Z původního kostela, který vznikl patrně v polovině 13. století, přečkalo zdivo obdélné lodi a hranolová věž v západním průčelí.²⁹⁾ Zlomky gotických maleb na postranních stěnách střešní půdy nad lodí dokumentují, že vnitřek původně nesl ploché stropy, které v letech 1625–1629 nebo o něco později nahradily dvě pole klášterní klenby.

Fragmenty maleb zmínil v roce 1909 Josef Braniš a jejich vznik položil na konec 13. století.³⁰⁾ Blíže je nepopsal a ani jinde se o konkrétních výjevech nedočteme, proto je pro jejich identifikaci třeba vydat se do podstřeší kostela.

Obr. 13: Hradešice (okres Klatovy), kostel Proměnění Páně, severní strana půdního prostoru nad klenbou lodi, nástěnná malba Kristus na hoře Olivetské, asi konec 15. století.

Obr. 14: Hradešice, kostel Proměnění Páně, severní stěna půdního prostoru nad klenbou lodi – překresba fragmentu nástěnné malby Kristus na hoře Olivetské, asi konec 15. století (?).

Bohužel scény, třebaže nikdy nezabílené, jsou dnes špatně čitelné, navíc jejich spodní části jsou překryté sutí spočívající na rubu klenby. Na severní straně rozeznáme fragment kdysi gigantické postavy sv. Kryštofa, který nesl za krkem či na rameni Ježíška. Kryštofovu tvář lemovanou hnědými vlasy spíše jen tušíme. O něco lépe rozlišíme postavu malého Krista, jehož hlavu obkružuje veliká svatozář. V ruce drží panovnické jablko opatřené dlouhým dřikem zakončeným křížkem, jak to známe např. z kresby vzniklé kolem roku 1480 z ruky následovníka Jana van Eycka, která je dnes chována v pařížském Louvru; další příklady dlouhého kříže vyrůstajícího z říšského jablka v ruce Ježíška, kterého nese Kryštof, přináší dobová grafika druhé poloviny 15. století. Na pozadí malby se uplatňovala

blankytně modrá barva, v levé části kompozice se udržely hnědé větve porostlé velikými zelenými listy vyrůstající z kmenu, kterého se Kryštof drží. Zbytek postavy tohoto světce přezdíla klenba, je ale možné, že jeho spodní část je dosud skrytá pod nátěry na zdi v lodi. Vpravo od postavy sv. Kryštofa začínal pašijový cyklus. První scéna představovala pravděpodobně Vjezd Krista do Jeruzaléma. Kápě klenby ale většinu scény pohltila. Těsně nad rubem klenební kápě zbyl kousek svatozáře, zelené větvičky a stylizovaná architektura, představující patrně bránu Jeruzaléma, do níž vjížděl Ježíš na oslátku. Následující výjev zachycuje Krista na hoře Olivetské. Rozpoznáme v pozadí scény otevřenou branku v zeleném vyplétaném plotě Getsemanské zahrady a v předním plánu tři svatozáře spících apoštolů, pod nimiž je omítka zcela opadlá, a vpravo čtvrtou svatozář, jež obklopuje Kristovu tvář. Spasitel je oděn v šedavém rouchu a hledí mírně vzhůru na veliký kalich.

Na opačné, tedy jižní straně půdního prostoru lze dešifrovat fragment výjevu Bičování Krista. Oba pacholci, kteří šlehají Krista metlami, jsou oděni v zelené vypasované kabátce, které zvýrazňují širokou hrud' a úzký pas. Pravý trýznitel má na opasku zavěšenu dýku v světle okrové pochvě. Ze svázaného Krista mezi bičici se až na dalek nimbu nedochovalo zhola nic. Vpravo od Bičování, tedy směrem k západní straně lodi, se zřejmě odehrávalo Nesení kříže.

Rozpoznáme zpola dochovanou postavu Panny Marie v zeleném plášti halícím ramena a hlavu, kterou obkružuje žlutý nimbus. Před ní se nalézá vojákova hlava patrně zakuklená v kroužkové kápě. Před nimi je zčásti vidět žluté příčné břevno diagonálně nakloněného kříže a půlka Ježíšovy svatozáře. Zbylá část scény je zakrytá kápí klenby. Vpravo od klenební kápě se v útržcích dochovalo kánonové Ukřižování s Pannou Marií a sv. Janem Evangelistou pod křížem. Z Marie vidíme pouze hlavu, z Jana jen obrys nimbu a útržek zeleného pláště. Nad nimi vidíme příčné břevno kříže a uprostřed něho zlomek zelené trnové koruny posazené na dnes poničené hlavě Krista. Ani jeho postava se nedochovala. Špatný stav dochování a ztížená přístupnost k jednotlivým fragmentům ma-

leb na půdě nedovolují seriózní uměleckohistorický rozbor ani přesnější datování. Zatím lze pouze v rámci formální komparace s příbuznými památkami zahrnout Branišovu dataci do závěru 13. století. Typ vyplétaného plotu Getsemanské zahrady a postavy biřiců s vyklenuťou hrudí a zúženým pasem se objevují od sklonku 14. století až do počátku 16. století.³¹⁾ Plošnou barevností (ale také stavem zachování) tyto fragmenty připomenou obdobně poškozené zlomky výzdoby na půdě nad renesanční klenbou lodi kostela v nedalekých Volenicích u Strakonice, které jsou v rámci tohoto příspěvku pojednány níže. Také tam na severní straně půdy rozeznáme hlavu sv. Kryštofa, namalovaného patrně mezi lety 1480–1510, kdy patron kostela byl nejprve Půta Švihovský, poté Markvart Koc z Dobrušky. Domnívám se, že malby v Hradešicích vznikly zhruba v tomto časovém rozpětí, tedy v době, kdy ves patřila Švihovským, nicméně nezavrhují ani starší datování maleb na přelomu 14. a 15. století. Teprve snad po odborném očištění maleb se zlepší jejich čitelnost, která by pomohla přesnějšímu uměleckohistorickému zhodnocení.

V kostele Nanebevzetí Panny Marie ve zmíněných Nezamyslicích přečkal zlomek omítky s ornamentální malbou v jihozápadní části půdy nad sklípkovou klenbou síňového trojlodí.³²⁾ Vznik klenby klade Roman Lavička k roku 1515, malba tedy musela vzniknout před tímto datem.³³⁾ Počátky původního kostela jsou starší a sahají minimálně do 13. století, ne-li do doby před polovinou 11. století. Nezamyslice jsou totiž ve falzu ze 13. století uváděny už k roku 1045.³⁴⁾ Na počátku a pak ještě na sklonku 14. století byl kostel přestaven. Po husitských válkách vesnice s kostelem připadla Švihovským z Rýzmburka, kteří okolí spravovali z blízkého hradu Rabí. Půta Švihovský a jeho synové kostel vybavili novým mobiliářem a přestavovali jej na přelomu 15. a 16. století.

Na půdě kostelní lodi dochovaný dekorativní vlys před zaklenutím zdobil vršek vnitřních zdí patrně po celém obvodu stropu. Z vlysu přečkal nevelký úsek v jihozápadním

Obr. 15: Hradešice, kostel Proměnění Páně, jižní strana půdního prostoru nad klenbou lodi, nástěnná malba Bičování Krista, asi konec 15. století.

Obr. 16: Hradešice, kostel Proměnění Páně, jižní stěna půdního prostoru nad klenbou lodi – překresba fragmentu nástěnné malby Bičování Krista, asi konec 15. století (?).

koutu lodi, resp. na východní a severní stěně dřívější jihozápadní koutové věže přiléhající těmito stěnami do lodi. Jiné pozůstatky maleb na půdě nenajdeme.³⁵⁾ Dekorativní pás byl v překresbě publikován roku 1900,³⁶⁾ ve fotografii pak o 115 let později.³⁷⁾ Asi jen 30 cm vysoký vlys ukazuje, kam dosahoval trámový strop lodi, který nahradila po roce 1515 sklípková klenba. Původ malby pravděpodobně sahá (ve shodě s názorem Romana Lavičky) k závěru 14. století, kdy byl kostel přestavován. Vlys představuje

Obr. 17: Nezamyslice (okres Klatovy), kostel Nanebevzetí Panny Marie, jihozápadní kout půdního prostoru nad klenbou trojlodí, dekorativní nástěnná malba, konec 14. století.

ve své horní polovině lomené obloučky vyplněné trojlístou kružbou, přičemž spoje obloučků přecházejí ve stylizované lilie, které takto tvoří spodní linii vlysu. Lilie jsou zespod ohraničeny půlobloučky, vzájemně propojenými jetelovými trojlísty. Vzhledem k nepravdivosti jednotlivých prvků lze bezpečně vyloučit použití šablony.³⁸⁾ Podobný kružbový vlys byl namalován ve Štýrsku pod okap zdi chóru špitálního kostela v Oberwölz (kolem roku 1430) a na vršek schodištní věže farního kostela v Murau (kolem roku 1469).³⁹⁾

Na dohled od Nezamyslic směrem ke Strakonici směřují ves Volenice, která se rovněž může pochlubit zlomky středověké výzdoby dochované pod střechou kostela. Volenice se roku 1228 zmiňuje jako majetek benediktinek svatojiřského kláštera na Pražském hradě. Tehdy byl ve vsi postaven kostel sv. Petra a Pavla. Z původní stavby se dochovalo zdivo presbytáře a lodi včetně jižního portálu.⁴⁰⁾ Patrně na přelomu první a druhé čtvrtiny 14. století za Stacha z Bubna byl starší presbytář doplněn gotickým závěrem o pěti stranách osmiúhelníka.⁴¹⁾ V 15. století byla ves postupně královským a pak rožmberským majetkem; na přelomu 15. a 16. století, kdy byl kostel vymalován, byli patrony kostela Racek Varlich (Werlých) z Bubna a Půta Švihovský z Rýzemberka. Po jeho náhlé smrti v roce 1504 se dárce kostela stal Markvart Koc z Dobrušky.⁴²⁾ Další přestavbu

volenického kostela vedl roku 1577 Tommaso Rossi z Mendrisia pod patronátem Jana Markvarta Koce z Dobrušky.⁴³⁾ Jeho nejvýraznějším stavebním zásahem se stala renesanční klenba, která vystřídala dřívější plochý strop. Původní zastropení opět dokazují fragmenty maleb na severní a západní straně lodi nad klenbou.

Existence skromných dokladů malířské výzdoby lodi kostela sv. Petra a Pavla byla v minulosti zmíněna jen okrajově.⁴⁴⁾ Malby na půdě jsou poničené, sprášené, vybledlé, a tím pádem špatně čitelné; překrývá je nános letité špíny, pavučin, nátěrů a samozřejmě ve spodních partiích zdivo renesanční klenby, jejíž rub je nadto pokryt vrstvou suti a rozbitých střešních tašek z nedávné opravy

střechy. Stejně jako v Křištíně a Hradešicích i zde se na severní stěně půdy ukazuje zpola dochovaný rozměrný obličej sv. Kryštofa. Světcova tvář se rýsuje pouze v základních tónech s převažujícím červenorůžovým odstínem. Upoutá výrazným okem s velkou zorníčkou. Bělobou provedený lesk na nose tvář částečně modeluje. Z obrazu se ještě dochovaly větve stromu, o který se sv. Kryštof opíral. Z Ježíška, kterého nesl pravděpodobně na pravém rameni, přetrvaly skromné stopy barevnosti. Obrovo tělo je bezpochyby skryto pod omítkami na severní straně kostelní lodi, kde můžeme předpokládat ještě další výjevy, jež se snad jednou dočkají odhalení.

18. Dobruška, kostel Zvěstování Panny Marie, severní strana půdního prostoru nad klenbou, fragment nástěnné malby sv. Kryštofa s Ježíškem, kolem roku 1500

Dále na západní stěně po levé straně triumfálního oblouku na nás frontálně hledí mladistvá tvář lemovaná polodlouhými blond vlasy. Obličej je poničený a nejde s jistotou určit, jestli se jedná o světici anebo např. mladistvého sv. Jana Evangelistu. Oděvem postavy je žluté roucho a tmavě červený plášť. Na opačné straně západní zdi, tj. po pravé straně triumfálního oblouku, identifikujeme část Zápasu sv. Jiří s drakem. Ten se také dochoval jen v plošných tónech freskové podmalby, ale zlomky nasvědčují, že malba byla modelována nasazenými světly ve tvářích, jak už jsme zaznamenali u obličeje sv. Kryštofa. V levé části kompozice klečí zdobnělá princezna, ve svatojiřské legendě jmenovaná jako Kleolinda, kterou od sežrání drakem zachraňuje sv. Jiří.⁴⁵⁾ Dívčina postava je poničena trhlinou ve zdivu, i tak ale rozeznáme, že má na sobě tmavě červené šaty a tmavě žlutou korunu posazenou na dlouhých vlasech stejné barvy. Hledí na plavovlasého sv. Jiří, který usazen v sedle bělouše probírával kopím saň. Koně z větší části překryla renesanční klenba. Přechkala jen šíje s hřívou, uši, část postroje a sedlo. Pozadí děje tvoří v pravé části město Siléné či hrad princezniných rodičů, vystavěný na kopci protkaném klikatou cestou. Architekturu tvoří bašta, věž a palác s hrázděným patrem.

Použití sytého tmavě růžového inkarnátu a bílých modelujících lesků připomene postavy namalované ve zmíněné kapli při kostele v Horšově z roku 1489 a pozdně gotické malby v kostele v Albrechticích u Sušice, zejména pak obličej obrovitého sv. Kryštofa z doby po roce 1463 nebo spíše z doby kolem roku 1500.⁴⁶⁾ Pohled výrazného oka s velkou zorničkou volenického Kryštofa je příbuzný očím sv. Kryštofa z doby kolem roku 1500 na severní zdi půdy kostela v nedaleké Dobrši, který je pojednán v závěru příspěvku. Tvář světice či sv. Jana Evangelisty (?) a hlava sv. Jiří, které lemují plavé vlasy, upomenou na tváře andělů na klenbě presbytáře kostela v Křištíně, které vznikly okolo roku 1500. Svatojiřský výjev připomene svou plošností, zdobnělou architekturou a pojetím figur stejný výjev ve věžní komnatě hradu Blatná, který byl namalován patrně v 80. letech 15. století dle grafického listu Mistra E. S.⁴⁷⁾ Stejně

Obr. 19: Volenice (okres Strakonice), kostel sv. Petra a Pavla, severní strana půdního prostoru nad klenbou lodi, fragment nástěnné malby sv. Kryštofa, kolem roku 1500.

Obr. 20: Volenice, kostel sv. Petra a Pavla, východní strana půdního prostoru nad klenbou lodi, nástěnná malba Zápas sv. Jiří s drakem, kolem roku 1500.

tak u volenického obrazu můžeme předpokládat inspiraci v grafické předloze. Princezny na obou místech mají také stejnou korunu. Plošné pojetí, zelené kopce a stylizované stavby na pozadí scény evokují zmíněný pašijový cyklus a fragment obrazu sv. Kryštofa s Ježíškem v Hradešicích, případně architekturu na pozdně gotických malbách v kapli při jižní straně kostela sv. Jakuba Většího v Pračaticích (asi 1468–1493).⁴⁸⁾

Donátorem pozdně gotické výzdoby volenického kostela mohl být jak Půta Švihovský, tak i Markvart Koc z Dobrše, který se stal patronem kostela v roce 1504 po Půtově náhlé smrti. Připomeňme, že téma zápasu sv. Jiří, zachycené na malbě ve Volenicích, bylo zastoupeno v kaplích na obou Půtových hradech – v kapli Nejsvětější

Obr. 21: Volenice, kostel sv. Petra a Pavla, východní stěna půdního prostoru nad klenbou lodi – překresba fragmentu nástěnné malby Zápás sv. Jiří s drakem, kolem roku 1500.

Trojice hradu Rabí v podobě řezby na oltářní arše (před 1500, Praha NM, zapůjčeno do NG) a jako monumentální malba v kapli hradu Švihov, která ovšem byla pořízena až za Půtových synů okolo roku 1515.⁴⁹⁾ Půta nechal v roce 1504 vymalovat nově přestavěný kostel sv. Jana Evangelisty vedle švihovského hradu a v jeho výzdobě nechybí stejně jako ve Volenicích ani sv. Kryštof, navíc doplněný latinsky psanou veršovanou modlitbou vyjadřující dobovou víru v ochrannou moc světce.⁵⁰⁾

Majitel Volenic Markvart Koc z Dobrše nechal pořídit malbu tohoto oblíbeného světce ve stejné době ještě v kostele Zvěstování Panně Marii ve své rodné obci.⁵¹⁾ Horní část kdysi monumentální postavy sv. Kryštofa se objevuje na severní straně půdy lodi dobršského kostela, který vznikl kolem roku 1240. Z původní stavby přetrvalo zdivo lodi s portálem a snad také obě boční stěny prvního klenebního pole kněžiště včetně spodních částí vítězného oblouku.⁵²⁾ Před nebo kolem poloviny 14. století byl k románské lodi a ubouranému kněžišti připojen presbytář s polygonálním závěrem.⁵³⁾ Výše připomínaný Tommaso Rossi opatřil roku 1561 novou klenbou sakristií a také loď, kde nahradila dřívější rovný strop.

Při průzkumu omítek v interiéru kostela v letech 1969–1972 Alois Martan ve spolupráci s Jaroslavem Altem st., Pavlem Lorkem a Jaroslavem Kaderou odkryli a restaurovali v presbytáři dvě malířské vrstvy z počátku a poloviny 14. století a na severní straně kostelní lodi restaurátoři zjistili gigan-

tické tělo zmíněného sv. Kryštofa, které po ošetření opětovně zabílili.⁵⁴⁾ A právě jeho nezabílená hlava včetně Ježíška, kterého nese, je k vidění nad klenbou. Přítomnost malby na půdě zaznamenal už v roce 1893 Rudolf Kuchynka, nicméně obraz sv. Kryštofa kromě jeho ozdobné lišty neidentifikoval.⁵⁵⁾ Později malbu stručně zmínili Oliva Pechová a Alois Martan.⁵⁶⁾ Na půdě se zachovala Kryštofova velká hlava, která je natočena zprava ve tříčtvrtečním pohledu, a téměř celá postava Ježíška. Inkarnáty obou postav jsou věkem velmi ztmavlé pravděpodobně vlivem degenerace pigmentu. Svatozář je u obou tvořena dvojitou černou kružnicí bez barevné výplně. Obro-

va tvář se vyznačuje velikýma očima a pootevřenými ústy s vyceněnými zuby. Za temeno se ho levou rukou drží malý Kristus; v pokrčené pravici drží světle okrovou sféru. Stejně barvy jsou jeho polodlouhé vlasy. Na krku má sepnutý hnědý, původně asi červený plášť s výraznými stínovanými záhyby, jenž přes ramena vlaje nazad. Dobršský Kryštof není oproti výše popsaným výjimkou v tom, že před jeho tvář nechybí koruna listnatého stromu, který měl jako hůl. Pozadí, resp. oblohu tvoří blankytně modré tahy; shora je obraz ohraničen vegetabilní bordurou tvořenou motivem stylizovaných akantových listů tyrkysové a hnědé barvy.

Pozdně gotická figura sv. Kryštofa ukazuje na vyzrálého malíře, který možná použil grafickou předlohu. Jedná

Obr. 22: Dobruška (okres Strakonice), kostel Zvěstování Panny Marie, severní strana půdního prostoru nad klenbou, fragment nástěnné malby sv. Kryštofa s Ježíškem, kolem roku 1500.

se o kvalitní malířské dílo z přelomu 15. a 16. století,⁵⁷⁾ tedy z doby, kdy u nás vznikl nespočet nástěnných maleb tohoto populárního světce.⁵⁸⁾ Ostatně pět ze šesti objektů, které jsou předmětem tohoto příspěvku, neslo na svých stěnách v interiéru rozměrné znázornění sv. Kryštofa s Ježíškem, což dokládá nesmírnou popularitu tohoto patrona pocestných a ochránce před náhlou smrtí.

Výměna střešní krytiny v roce 2012 se malby sv. Kryštofa nijak negativně nedotkla, přesto je nutné upozornit na nutnost restaurátorského ošetření jak této pozdně gotické malby na půdě, tak starší výzdoby presbytáře, která velice trpí vlhkostí zdiva. Závěrem zdůrazníme, že očištění, konzervaci a kvalitní dokumentaci si zaslouží veškeré zde popsané gotické malby dochované v půdních prostorech kostelů.

Studie vznikla za podpory grantu Imago, imagines: Výtvarné dílo a proměny jeho funkcí ve středověku v českých zemích (GAČR, č. P409-13-39192S)

POZNÁMKY

- 1) Za cenné poznatky k úpravám středověkých interiérů děkuji Romanu Lavičkoví z NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích. Známým příkladem překrytí starší výzdoby mladší klenbou jsou monumentální malby z doby po roce 1350 v hlavní lodi minoritského kostela v Jindřichově Hradci, které na sklonku 15. století zčásti překryly kápě hvězdové klenby. K malbám J. Krčálův, Jindřichův Hradec, in: J. Pešina ed., *Gotická nástěnná malba v zemích českých 1300–1350*. Praha 1958, s. 267–282; Z. Všecková, *Nástěnné malby v kostele sv. Jana Křtitele v Jindřichově Hradci do konce vlády Lucemburků*, *Umění LVII*, 2009, s. 2–24. Pro změnu v tzv. kapitulní síni johanitské komendy ve Strakonici byly vrchní úseky pozdně gotické výmalby v baroku překryty přízdními pásy, které zpevnila valenou klenbu ze 13. století. Ke strakonickým malbám O. Faktor, *Středověká nástěnná malba v jihozápadních Čechách v okresech Klatovy, Prachatice, Strakonice*. Nepublikovaná disertační práce na FF UK v Praze 2016, s. 351–353.
- 2) Jistou výjimku představuje presbytář kostela v Albrechticích u Sušice, kde po roce 1463 posadili novou klenbu výše než původní klenbu ze 12. nebo 13. století. Úroveň umístění a zakřivení malované rombové obruby dochované v nejstarší malířské vrstvě (asi kolem roku 1300) na východní a západní straně presbytáře pravděpodobně dokumentuje původní klenutí. K tomu F. Kotrba, *Albrechtice, kostel*. Restaurování výmalby interiéru kostela. Nepublikovaná restaurátorská zpráva, 1958 a 1959; O. Faktor, kat. heslo č. 31, in: P. Jindra – M. Ottová edd., *Obrazy krásy a spásy. Gotika v jihozápadních Čechách*. Katalog výstavy. Řevnice – Plzeň 2013, s. 208–211; *týž*, *Středověké nástěnné malby v kostele Panny Marie a svatých Petra a Pavla v Albrechticích u Sušice*, in: *Vlastivědný sborník Muzea Šumavy VIII*, Sušice 2014, s. 11–30.
- 3) V. Dvořáková – J. Krása – K. Stejskal, *Středověká nástěnná malba na Slovensku*. Praha 1978; E. Lanc, *Die mittelalterlichen Wandmalereien in Wien und Niederösterreich*. Wien 1983; *táž*, *Die mittelalterlichen Wandmalereien in Steiermark*. Wien 2002; *táž*, *Die neu entdeckten mittelalterlichen Wandmalereien im Turmzimmer und in der romanischen Kapelle der Gozzoburg*, in: *Gozzoburg. Stand der Dinge – September 2007*. Horn 2007, s. 20–27.
- 4) Výjimkou je pojednání P. Pavlece o fragmentu malby Arma Christi kolem rožmberské růže (kolem roku 1300) v nadpraží jižního vstupu kostela v Rožmberku nad Vltavou. Fragment je skryt nad klenbou v běžně nepřístupném podkrovní předsíně, která byla ke vchodu přistavena roku 1525. P. Pavlec, *Středověké nástěnné malby v rezidenčních městech Rožmberku a Českém Krumlově*, in: J. Pánek ed., *Rožmberské. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami*. Katalog výstavy. České Budějovice 2011, s. 30–422; *týž*, *Středověká nástěnná malba v jižních Čechách*. Sumarizace výzkumu nově odkrytých a restaurovaných maleb v období mezi roky 1993–2012. Nepublikovaná disertační práce na FF UP v Olomouci. Olomouc 2013, s. 220–224.
- 5) V. V. Tomek, *Registra decimarum papalium*. Praha 1873; F. Vaněk – K. Hostaš – F. A. Borovský, *Soupis památek historických a uměleckých*. Politický okres Klatovský. Praha 1899, s. 9–11.
- 6) M. Korecký, *Nově objevené nástěnné malby kostelní v Dráchově a Čachrově*, *Zprávy památkové péče VI*, 1942, s. 50–51, s. 74–77; J. Royt, kat. heslo č. 34, in: P. Jindra – M. Ottová edd., o. c. v pozn. 2, s. 222–225.
- 7) A. Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého IX*. Domažlicko a Klatovsko. Praha 1893, s. 176; J. Emler ed., *Libri confirmationum* (dále jen LC) ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidicesim III–IV. Praha 1897, s. 2, 78.
- 8) Možná vinou restaurátora se obě malířské vrstvy prolínají. O. Faktor, o. c. v pozn. 1, s. 51–60.
- 9) A. Sedláček, o. c. v pozn. 7, s. 126, 266.
- 10) *Tamtéž*, s. 255; J. Kalousek red., *Archiv český X*. Praha 1890, s. 439, 529.
- 11) Jiří Jelínek odkryl dvě figurální malby po stranách triumfálního oblouku v lodi a výzdobu klenby presbytáře, jež se dochovala v relativně dobrém stavu. Objev vzácných fresk v Křištině na Klatovsku, *Nová doba*, 9. 11. 1940; V. Ryneš, *Gotické fresky v kostele křištinském, Nedělní Lidové Listy XX*, 6. 3. 1941. Autor křištinských maleb tvořil ještě v kostelech v nedalekých Lubech a Štěpánovicích. O. Faktor, *Pozdně gotické nástěnné malby v Křištině, Štěpánovicích, Lubech a Myslivi na Klatovsku*, *Umění LVII*, 2009, s. 438–452; *týž*, kat. heslo č. 37, in: P. Jindra – M. Ottová edd., o. c. v pozn. 2, s. 234–235.
- 12) Nelze vyloučit, že podnětem ke stavbě nového krovu byl požár, jehož stopy jsou patrné v půdě lodi i presbytáře. K tomu elektronicky dostupný Památkový katalog, kat. č. 1000124849. Viz on-line <http://pamatkovykatalog.cz/?element=771714&sequence=1&mode=fulltext&keywords=k%C5%99%C5%A1%C3%ADn&order=relevance%3Adesc&action=element&presenter=ElementsResults> [vyhledáno 1. 10. 2017].
- 13) O fragmentech dochovaných na východní straně půdy nad triumfálním obloukem stručně pojednávají autoři VII. Soupisu F. Vaněk – K. Hostaš – F. A. Borovský, o. c. v pozn. 5, s. 108.
- 14) Titíž interpretovali tuto postavu jako sv. Prokopa, s. 108.
- 15) Čtyři svatí biskupové s mitrami a berlami s obdobnými kurvaturami namaloval tentýž umělec na jižní stranu presbytáře kostela sv. Mikuláše v Lubech.
- 16) Viz nedávno objevená monumentální kompozice z 15. století v kostele sv. Martina v Sedlčanech. K tomu nejnověji Z. Všecková, *Příjezd, Setkání a Klanění Tří králů na nástěnné malbě sv. Tří králů v presbytáři kostela sv. Martina v Sedlčanech*, *Průzkumy památek XXIV*, č. 1, 2016, s. 39–51; O. Faktor, *Nový přírůstek ke tříkrálové ikonografii v Čechách (gotická nástěnná malba v Sedlčanech)*, in: *Podbrdsko 27*, 2017, s. 199–195.
- 17) Jistou představu o kompozici si můžeme učinit díky nedávno náhodně objevenému výjevu Klanění tří králů od téhož malíře v lodi kostela sv. Michala ve Štěpánovicích. K tomu O. Faktor, kat. heslo č. 39, in: P. Jindra – M. Ottová edd., o. c. v pozn. 2, s. 240.
- 18) O. Faktor 2009; *týž* 2013, o. c. v pozn. 11.
- 19) Obrazu sv. Kryštofa se přisuzoval ve středověku apotropaický význam: věřilo se totiž, že kdokoli na tento obraz pohlédne, nebude onen den přemožen žádnou slabostí a naopak bude Kryštofem ochráněn před nebezpečím náhlé smrti bez odpovídajícího vyznání hříchů. Proto se rozměrná postava světce tradičně umísťovala v pohledově exponovaných místech, často naproti vchodu, aby byla věřícím na oči při vstupu i odchodu. K ikonografii K. Bünstle, Christophorus, in: *týž*, *Ikonographie der christlichen Kunst*, Bd. II – *Ikonographie der Heiligen*. Freiburg im Breisgau 1926, s. 158; L. Sedláková, *Svatý Kryštof v nástěnném malířství českého středověku*. Diplomová práce na FF UK v Praze. Praha 2003, rkp.; Y. Bittmann, *Standort und Funktion von Christophorusfiguren im Mittelalter*. Diplomová práce na Ruprecht-Karls-Universität in Heidelberg. Heidelberg 2003, rkp.
- 20) J. de Voragine [z lat. přel. V. Bahník – A. Vidmanová – I. Zachová], *Legenda aurea*. Praha 1998 (2. přepr. vyd.), s. 194–198.
- 21) V. Chroust, *Kostel sv. Matouše v Křištině má novou střechu*, *Klatovský zpravodaj*, únor 2012, s. 3.
- 22) Na vzdělaného inventora výzdoby poukazuje zajímavá ikonografie maleb na klenbě kostela sv. Matouše s postavami, které drží pásy popsané méně obvyklými citáty, antifonami, verši vztahujícími se k Tělu Páně a k oslavě Panny Marie. Inventor se mohl rekrutovat z řádu františkánů-observantů, sídlícího od roku 1460 v Plzni a od sklonku 15. století v blízkých Horažďovicích v klášteře, který založil Půta Švihovský. K hypotetickému vztahu křištinských maleb s františkány-observanty nás vede na svorníku klenby presbytáře namalovaný symbol tzv. Bernardinského slunce, do nějž je vepsán

- trigram *Ihs*, (značící Ježíšovo jméno). Tento znak totiž bezprostředně souvisí se zmíněným řádem, který symbol aktivně propagoval. Jeho šíření započalo se svatořečením zakladatele řádu Bernardina ze Sieny v roce 1450. K tomu *J. Chlábec, Bernardinské slunce nad českými zeměmi*. Praha 2016.
- 23) *F. Vaněk – K. Hostaš – F. A. Borovský*, o. c. v pozn. 5, s. 108. Autoři si všimli „bravury a ušlechtilých rysů“ maleb nad triumfálním obloukem na půdě lodi, které „prováděl umělec na dobu tehdejší jistě vynikající...“
 - 24) *J. Royt*, kat. hesla č. 25, 26, 29, in: *J. Fajt ed.*, *Gotika v západních Čechách II (1230–1530)*. Katalog výstavy. Praha 1996, s. 443–447, s. 449–450; *O. Faktor 2009*, o. c. v pozn. 11; *týž*, kat. heslo č. 38, in: *P. Jindra – M. Ottová edd.*, o. c. v pozn. 2, s. 236–239.
 - 25) *O. Faktor*, o. c. v pozn. 1, s. 127–129.
 - 26) *J. Zachová ed.*, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (dále jen RBM) V/4*. Dolní Břežany 2004, s. 754–755. V roce 1360 je ves uvedena v souvislosti s Rackem z Janovic a Něprem z Pajreku a Janovic, kteří podávali faráře Václava z Dolan ke kostelu. *F. A. Tingl ed.*, LC I/1. Praha 1867, s. 142.
 - 27) *F. A. Tingl ed.*, LC II. Praha 1868, s. 78; *J. Emler ed.*, LC III–IV, o. c. v pozn. 7, s. 2, 78; *F. A. Tingl ed.*, LC V. Praha 1865, s. 77, 168. Viz též *J. Vlasák*, *Prácheňský děkanát v pozdním středověku*. Diplomová práce na FF UK v Praze. Praha 2015, rkp., s. 53–54; *A. Sedláček*, *Hrady, zámky a tvrze království Českého XI. Prachensko*. Praha 1897, s. 266.
 - 28) *A. Sedláček*, *Místopisný slovník historický*. Praha 1909, s. 274. K roku 1470 je zde zachycen farář Jan. Viz *J. Vlasák*, o. c. v pozn. 27, s. 56.
 - 29) Na přelom 12. a 13. stol. vznik kostela položila *A. Merhautová*, Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971, s. 125. Vznik kostela ve 2. až 3. čtvrtině 13. stol. předpokládá *J. Kuthan*, Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století. České Budějovice 1977, s. 198.
 - 30) *J. Braniš*, *Obrazy z dějin jihočeského umění*. Praha 1909, s. 24. Existence maleb stručně uvádí evidenční list nemovité kulturní památky v NPÚ ÚOP v Plzni, poř. č. 2970. Dohledatelné elektronicky: http://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=864946 [vyhledáno 1. 10. 2017].
 - 31) Viz např. nástěnná malba Krista na Hoře olivetské z poloviny 15. století na mezilodním pilíři minoritského kostela v Jindřichově Hradci. K malbě *Z. Všečeková*, o. c. v pozn. 1.
 - 32) Na tento fragment malby mě v roce 2007 upozornila Ludmila Drncová z NPÚ ÚOP v Plzni. Za další poznatky děkuji Romanu Lavičkoví z NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích.
 - 33) *R. Lavička*, Nový pohled na stavební vývoj kostela Nanebevzetí Panny Marie v Nezamyslicích, Památky západních Čech V, 2015, s. 27 až 43.
 - 34) Falzum uvádí, že roku 1045 kníže Břetislav I. daroval Nezamyslice břevnovským benediktinům. *K. J. Erben ed.*, RBM I. Praha 1855, s. 44. Nezamyslické proboštství bylo střediskem břevnovského majetku v ucelené enklávě od Horažďovic po Hartmanice na Šumavě. K tomu též *G. Friedrich ed.*, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I*. Praha 1904–1907, s. 352–353; 379. K architektuře kostela *J. Kuthan*, o. c. v pozn. 29, s. 14, 16.
 - 35) *R. Lavička*, o. c. v pozn. 33, s. 33 a 37. Dodejme, že nedávno soudáží v presbytáři nezamyslického kostela byly prokázány pozdně gotické malby.
 - 36) *R. Hostaš – F. Vaněk*, *Soupis památek historických a uměleckých XII. Politický okres Sušický*. Praha 1900, s. 83, obr. 62.
 - 37) *R. Lavička*, o. c. v pozn. 33, s. 37, obr. 16.
 - 38) *Týž*, s. 37 a 42.
 - 39) *E. Lanc 2002*, o. c. v pozn. 3.
 - 40) *J. Kuthan*, o. c. v pozn. 29, s. 92, s. 246–247.
 - 41) Tamtéž; *D. Líbal*, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*. Praha 2001, s. 548.
 - 42) *A. Sedláček*, Úplný místopisný slovník historický Království českého. II. část historická. Praha 1908, s. 975; *týž*, o. c. v pozn. 27, s. 100; *F. A. Tingl ed.* 1865, o. c. v pozn. 27, s. 240; *V. Chalupský*, *Dějiny chrámu sv. Petra a Pavla ve Volenicích*. Sušice 1931, s. 14.
 - 43) *R. Kuchynka*, *Kostel sv. Petra a Pavla ve Volenicích*, Method XIX, Praha 1893, s. 134–135; *V. Chalupský*, o. c. v pozn. 42; *J. Krčálová*, *Kostely české a moravské renesance. Příspěvek k jejich typologii*, *Umění XXIX*, 1981, s. 1–37, zde s. 24.
 - 44) „Původní románský kostel měl strop rovný a ještě vyšší, než nynější...měl po stěnách obrazy freskové – jichž zbytky se zachovaly na půdě.“ *V. Chalupský*, o. c. v pozn. 42, s. 3–4. Za poskytnutí informací o malbách pod střechou volenického kostela děkuji Ivaně Randové.
 - 45) *J. de Voragine*, o. c. v pozn. 20, s. 146–150.
 - 46) *O. Faktor 2013*, o. c. v pozn. 2; *týž 2014*, o. c. v pozn. 2.
 - 47) *Týž*, o. c. v pozn. 1, s. 252–272.
 - 48) Tamtéž, s. 192–194.
 - 49) *J. Royt*, kat. heslo č. 27 a 35, in: *P. Jindra – M. Ottová edd.*, o. c. v pozn. 2, s. 194–196, s. 226–231; *M. Nespěšná-Hamsíková*, *Lucas Cranach a malířství v českých zemích (1500–1550)*. Praha 2016, s. 166–178.
 - 50) *Sv. Kryštof*, patron poutníků a ochránce před smrtí, a *sv. Jiří*, patron rytířů a rolníků, patřili mezi nejpopulárnější světce po celý středověk, hlavně pro jejich ochrannou a přímluvnou funkci, pročež byli zařazeni mezi Čtrnáct svatých pomocníků v nouzi. K malbám v bývalém špitálnímu kostele ve Švihově *O. Faktor*, Bývalý špitální kostel sv. Jana Evangelisty ve Švihově a jeho malířská výzdoba, *Bohemiae Occidentalis Historica I*, Plzeň 2015, s. 55–57; *J. Dienstbier*, *Modlitby – Nápis na nástěnných malbách*, in: *L. Doležalová – M. Dragoun – J. Ctibor edd.*, *Čítanka latinských textů z pozdně středověkých Čech*. Praha 2017, s. 53–62.
 - 51) Zadavatelé malby mohli být také Příbík či Jindřich Kocové z Dobrše, kteří mimo jiné objednali kvalitní pozdně gotické řezby madon do svých kostelů v Dobrši a Uhlišti. K řezbám *O. Ottová*, *Objednavatel, dílna a styl: Gotické sochařství v jihozápadních Čechách*, in: *P. Jindra – M. Ottová edd.*, o. c. v pozn. 2, s. 268–283, zde s. 275, též s. 317.
 - 52) *J. Kuthan*, o. c. v pozn. 29, s. 193.
 - 53) K architektuře tamtéž, s. 94–96, 193–194; *A. Birnbaumová*, *Volyně, Čestice, Dobruška*. Praha 1947; *A. Merhautová*, o. c. v pozn. 29, s. 60–61, s. 110, 380; *D. Líbal*, o. c. v pozn. 41, s. 75.
 - 54) K tomu *A. Martan*, Zpráva o sondážním průzkumu provedeném v kostele „Zvěstování P. Marie“ v Dobrši, okr. Strakonice. Nepublikovaná restaurátorská zpráva, 1969; *A. Martan – O. Pechová*, *Restaurátorské práce. Nové objevy nástěnných maleb na Strakonicku a Prachaticku*. Katalog k výstavě restaurátorských prací A. Martana. Strakonice 1977, s. 8–10; *O. Faktor*, o. c. v pozn. 1, s. 276–294.
 - 55) Právě snad ozdobného rámu nad hlavou sv. Kryštofa si všiml již *R. Kuchynka*, *Kostel zvěstování Panny Marie v Dobrši*, *Method XIX*, č. 3, Praha 1893, s. 26–27: „...malby na stěnách lodních v podkroví zachované, které pro tmou tam panující nelze dobře rozeznati, však ornament po jejich horním kraji se tahnoucí nenasvědčuje mnoho většímu stáří.“
 - 56) *O. Pechová*, *Nález středověkých maleb v Dobrši*, *Památková péče XXX*, 1970, s. 110–112; *A. Martan*, *Dobrší, kostel Zvěstování P. Marie*, *gotické nástěnné malby*, 14. – 15. století, in: *Umění XLI*, 1993, s. 268 až 269.
 - 57) Na kvalitu díla upozornila již *O. Pechová*, o. c. v pozn. 56: „...celek, i když značně porušený, ukazuje, že zde byla vytvořena monumentální malba neobvyklé umělecké kvality v době kolem r. 1500.“
 - 58) Příklady na našem území uvádí viz *L. Sedláková*, o. c. v pozn. 19.

EIN BEITRAG ZU DEN IN DEN KIRCHENDACHRÄUMEN SÜDWESTBÖHMENS ERHALTENEN GOTISCHEN WANDGEMÄLDEN

Auf dem nicht zu großen Gebiet Südwestböhmens gibt es sechs mittelalterliche Kirchen, in deren Dachräumen Fragmente gotischer Wandgemälde verborgen sind, die bislang außer angemessenem Augenmerk standen. Diese Gemälde zierten in der Vergangenheit die Kirchenwände; sie befinden sich in den Dachräumen infolge der nachträglichen, niedriger eingebauten Überdeckung oder Wölbung. Über dem Schiffsgewölbe der St. Wenzelskirche in Čachrov (Bez. Klatovy [Klattau]) erhielten sich wohl aus den 1360er Jahren nur Fragmente vom farbigen Hintergrund und die Umrahmung von einem später verblenden Fenster. Man findet ähnlich über dem Diamantengewölbe des dreischiffigen Langhauses der Marienkirche in Nezamyslice (Bez. Klatovy) lediglich einen Abschnitt vom ornamentalen, offensichtlich ohne Schablone geschaffenen Dekor aus dem späten 14. Jahrhundert. Vor der Gewölbeerrichtung begleitete es wohl den ganzen Umriss der früheren flachen Decke.

In den übrigen vier Kirchen erhielt sich unter den Dächern die figürliche Ausschmückung aus der Wende des 15. und 16. Jahrhunderts.

derts, in allen vier Fällen mit einem Torso der monumentalen Figur des hl. Christophorus mit einem Laubbaum als Stütze an der Nordseite. Außer dem Bruchstück des Baumes und des Nimbus des Heiligen erhielten sich im Schiff der St. Matthäuskirche in Křištin (Bez. Klatovy) über dem Triumphbogen im Hohlraum zwischen der ursprünglichen und der niedriger gesetzten späteren Decke Teile der die kanonische Kreuzigungsgruppe begleitenden Figuren der heiligen Männer und Frauen. Ihr Gegenstück an der Westwand bildet das Fragment der breit orientierten Szene der Ankunft und Anbetung der hl. drei Könige, an der Südwestwand befand sich wohl das Jüngste Gericht. Über dem neuzeitlichen Gewölbe der Kirche der hl. Peter und Paul in Volenice (Bez. Strakonice) knüpft sich zum schlecht erhaltenen Kopf von hl. Christophorus an der Ostseite ein Torso vom Kopf eines Heiligen und das Bild des hl. Georg im Kampf mit dem Drachen; in der Kirche der Verklärung des Herrn in Hradešice (Bez. Klatovy) entwickelt sich gegenüber und neben der Figur Christophs der Passionszyklus. Die außerordentliche Qualität der Darstellung des hl. Christoph mit Jesuskind an der Nordwand im Dachraum der Maria Verkündigungskirche in Dobruška (Bez. Strakonice) gleicht die Abwesenheit aller weiteren Szenen in diesem Dachraum vollkommen aus. Auch wenn dieses Gemälde verhältnismäßig gut erhalten ist und auch bei der jüngst erfolgten Dachrenovierung keine erheblichen Schäden erlitt, es hätte sich die Reinigung und Fixierung der Putz- und Farbschichten verdient. Den restauratorischen Eingriff brauchen vor allem die Malereien in Křištin, Hradešice und Volenice, um ihren Zustand zu stabilisieren und ihre Lesbarkeit zu bessern.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Čachrov (Bez. Klatovy [Klattau]), St. Wenzelskirche, Dachraum über dem Schiffsgewölbe, Nordseite, Fragmente gotischer, das verblendete Fenster umgebender Malereien (alle Fotos Autor).

Abb. 2: Křištin (Bez. Klatovy), St. Matthäuskirche, Schiffsdachraum, Hohlraum zwischen der gotischen und barocken Decke, Ostseite, Wandmalereifragment, von links die hl. Dorothea, hl. Katharina(?), Maria unter dem Kreuz, Christus am Kreuz, gegen 1500.

Abb. 3: Křištin, St. Matthäuskirche, Schiffsdachraum, Hohlraum zwischen den historischen Decken, links ein Heiliger (hl. Prokop?) – Umzeichnung der Wandmalereifragmente, weiter von links die heiligen Dorothea, Katharina(?), Maria unter dem Kreuz, der Gekreuzigte, die heiligen Johann Evangelist unter dem Kreuz, Barbara, Ursula, ein heiliger Bischof, ein Heiliger oder eine Heilige (hl. Bartholomäus?), gegen 1500 (alle Zeichnungen O. Faktor).

Abb. 4: Křištin, St. Matthäuskirche, Schiffsdachraum, Hohlraum zwischen den historischen Decken, Ostseite, Wandmalereifragment mit Maria und Christus am Kreuz, gegen 1500.

Abb. 5: Křištin, St. Matthäuskirche, Schiffsdachraum zwischen den historischen Decken, Ostseite, Wandmalereifragment mit einem Heiligen, gegen 1500.

Abb. 6: Křištin, St. Matthäuskirche, Schiffsdachraum, Hohlraum zwischen den historischen Decken, Ostseite, Wandmalereifragment mit hl. Ursula und einem heiligen Bischof, gegen 1500.

Abb. 7: Křištin, St. Matthäuskirche, Schiffsdachraum, Hohlraum zwischen den historischen Decken, Westseite, Wandmalereifragment mit dem jüngsten und mittleren (unten) König aus der Szene der Ankunft und Anbetung der hl. drei Könige, gegen 1500.

Abb. 8: Křištin, St. Matthäuskirche, Schiffsdachraum, Hohlraum zwischen den historischen Decken, Westseite – Umzeichnung der Wandmalereifragmente der Szene der Ankunft und Anbetung der hl. drei Könige, von links: der jüngste und der mittlere König zu Pferd, ein Engel, der Bethlehemstern und -hütte, gegen 1500.

Abb. 9: Křištin, St. Matthäuskirche, Schiffsdachraum, Hohlraum zwischen den historischen Decken, Westseite, Wandmalereifragment mit dem mittleren König der Szene der Ankunft und Anbetung der hl. drei Könige, gegen 1500.

Abb. 10: Křištin, St. Matthäuskirche, Schiffsdachraum, Hohlraum zwischen den historischen Decken, Westseite, Wandmalereifragment mit dem Engel aus der Szene der Ankunft und Anbetung der hl. drei Könige, gegen 1500.

Abb. 11: Křištin, St. Matthäuskirche, Schiffsdachraum, Hohlraum zwischen den historischen Decken, Südseite, Wandmalereifragment mit den Engeln, wohl aus der Szene des Jüngsten Gerichts, gegen 1500.

Abb. 12: Křištin, St. Matthäuskirche, Schiffsdachraum, Hohlraum zwischen den historischen Decken, Südseite, Wandmalereifragment mit den Engeln, wohl aus der Szene des Jüngsten Gerichts, gegen 1500.

Abb. 13: Hradešice (Bez. Klatovy), Kirche der Verklärung des Herrn, Dachraum über dem Schiffsgewölbe, Nordseite, Wandgemälde von Christus am

Ölberg, wohl Ende des 15. Jahrhunderts.

Abb. 14: Hradešice, Kirche der Verklärung des Herrn, Dachraum über dem Schiffsgewölbe, Nordseite – Umzeichnung des Wandmalereifragments von Christus am Ölberg, wohl Ende des 15. Jahrhunderts.

Abb. 15: Hradešice, Kirche der Verklärung des Herrn, Dachraum über dem Schiffsgewölbe, Südseite, Wandgemälde der Geißelung Christi, wohl Ende des 15. Jahrhunderts.

Abb. 16: Hradešice, Kirche der Verklärung des Herrn, Dachraum über dem Schiffsgewölbe, Südseite – Umzeichnung des Wandmalereifragments der Geißelung Christi, wohl Ende des 15. Jahrhunderts(?).

Abb. 17: Nezamyslice (Bez. Klatovy), Maria Himmelfahrtskirche, Dachraum über dem Langhausgewölbe, Südwestecke, dekorative Wandmalerei, Ende des 14. Jahrhunderts.

Abb. 18: Dobruška, Maria Verkündigungskirche, Dachraum über dem Gewölbe, Nordseite, Wandmalereifragment von hl. Christophorus mit dem Jesuskind, gegen 1500.

Abb. 19: Volenice (Bez. Strakonice), Kirche d. hl. Peter und Paul, Dachraum über dem Schiffsgewölbe, Nordseite, Wandmalereifragment mit hl. Christophorus, gegen 1500.

Abb. 20: Volenice, Kirche d. hl. Peter und Paul, Dachraum über dem Schiffsgewölbe, Ostseite, Wandmalerei des Kampfes des hl. Georg mit dem Drachen, gegen 1500.

Abb. 21: Volenice, Kirche d. hl. Peter und Paul, Dachraum über dem Schiffsgewölbe, Ostwand – Umzeichnung des Wandmalereifragments des Kampfes des hl. Georg mit dem Drachen, gegen 1500.

Abb. 22: Dobruška (Bez. Strakonice), Maria Verkündigungskirche, Dachraum über dem Gewölbe, Nordseite, Wandmalereifragment, hl. Christophorus mit Jesuskind, gegen 1500.

Übersetzung J. Noll

KROVY HŘBITOVNÍHO KOSTELA SV. MICHAELA V POLIČCE

JIŘÍ BLÁHA

Poličský hřbitovní kostel sv. Michaela archanděla je pro české a moravské země příznačným příkladem renesanční sakrální novostavby provedené tak, že zatímco vnější podoba stavby včetně velmi strmého sklonu střechy a vysokých oken zakončených hrotitými oblouky je vystavěna ještě zcela v duchu pozdně středověké stavební tradice, výzdoba interiéru včetně podoby charakteristických zpěváckých tribun již upřednostňuje téměř výhradně renesanční tvarosloví. Kostel je orientovanou stavbou. Na klenutou trojlodní halu s hmotně působící zpěváckou oratoří v západní části z východu navazuje odsazené presbyterium ukončené trojbokým závěrem. Pozoruhodná je především renesanční štuková výzdoba klenebních pasů a formálně potlačených žeber. Strmé střechy se sklonem krokví 60° jsou dnes kryté prkenným bedněním pobitým azbestocementovými šablonami. Zděné štíty vymezují